

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αρχή της ελεύθερης και ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης και συνάμα το εκλογικό δικαίωμα παρουσιάζεται εγγράφως για πρώτη φορά στην συντακτική πράξη της 7^{ης} Αυγούστου 1974. Η πρωτότυπη και ευπρόσδεκτη αυτή διάταξη εμφανίζεται και στο Σύνταγμα του 1975 με σωστότερη διατύπωση. Παρόμοιοι ορισμοί συναντώνται και σε διεθνή νομοθετικά κείμενα μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, σε κείμενα δηλαδή όπου εγγυήσεις για ελεύθερες και γνήσιες εκλογές θεωρούνται ότι ανήκουν στα θεμελιώδη δικαιώματα του πολίτη και του ανθρώπου και συνθέτουν αναπόσπαστο στοιχείο του δημοκρατικού πολιτεύματος. Το εκλογικό δικαίωμα λοιπόν, όντας ένα σύνολο κανόνων δικαίου, συστατικό στοιχείο του αντιπροσωπευτικού συστήματος με την εξέλιξη του οποίου συμπορεύεται, αποτελεί βασικό και θεμελιώδες δικαίωμα κάθε ενήλικου πολίτη. Επομένως η ανάλυσή του (εκλογικού δικαιώματος) αποτελεί βασική μέριμνα της εργασίας που θα ακολουθήσει:

Α. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ 7^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1974

Σύμφωνα με την συντακτική πράξη της 1^{ης} Αυγούστου 1974 που εξέδωσε η Κυβέρνηση της Εθνικής Ενότητας, μετά την ανάληψη της κρατικής εξουσίας, επανατέθηκε σε ισχύ το Σύνταγμα του 1952, εκτός από τις διατάξεις που αναφέρονταν στην μορφή του Πολιτεύματος.

Το Σύνταγμα του 1952 για πρώτη φορά υπέστη τροποποιήσεις και συμπληρώσεις με την συντακτική πράξη της 7^{ης} Αυγούστου 1974. Στο εν λόγω συντακτικό νομοθέτημα προβλέπεται ρητά, ως προσθήκη στο άρθρο 20 Συντ. 1952, ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, καθώς και η ελεύθερη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης, τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Η διάταξη αυτή υιοθετήθηκε, κυρίως, εξαιτίας της αρνητικής εμπειρίας της προδικτατορικής περιόδου. Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι τα κόμματα της εκάστοτε αντιπολίτευσης είχαν πολλές φορές επικρίνει έντονα τις συνθήκες υπό τις οποίες διενεργούνταν οι προσφυγή στην λαϊκή ετυμηγορία.

B. ΤΟ ΑΡΘΡΟ 52 ΣΥΝΤ. 1975/86

1) Ο συντακτικός νομοθέτης όρισε στο άρθρο 52, την ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας η οποία τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργών της Πολιτείας που έχουν υποχρέωση να την διασφαλίζουν σε κάθε περίπτωση. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό ο Νόμος ορίζει τις ποινικές κυρώσεις κατά των παραβατών της διάταξης αυτής. Η διάταξη εντάσσεται στο κεφάλαιο για την ανάδειξη και την συγκρότηση της Βουλής. Στο προηγούμενο άρθρο προβλέπονται οι συνταγματικές αρχές που διέπουν την ψήφο και την ψηφοφορία: η αρχή της καθολικής ψηφοφορίας, η αρχή της ισότητας της ψήφου, η αρχή της άμεσης ψηφοφορίας, καθώς επίσης οι αρχές της μυστικής και της υποχρεωτικής ψηφοφορίας. Οι αρχές αυτές απευθύνονται προς όλα τα συντεταγμένα όργανα της Πολιτείας.

2) -ΣΧΕΣΗ ΑΡΘΡΟΥ 52 ΣΥΝΤ. ΜΕ ΑΡΘΡΟ 1 ΣΥΝΤ.-

Κατά το άρθρο 52 Συντ. η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής βούλησης, αποτελεί έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας η οποία τελεί υπό την εγγύηση των λειτουργών της Πολιτείας. Επομένως γίνεται φανερή η στενή σχέση με το άρθρο 1 Συντ. 1975/86, το οποίο καθιερώνει ρητά την δημοκρατική αρχή υπό την μορφή της λαϊκής κυριαρχίας. Έτσι λοιπόν με το άρθρο 52 διασφαλίζεται η εκδήλωση της θέλησης του λαού, ως πολιτειακού οργάνου κατά την στιγμή της άσκησης των αρμοδιοτήτων του. Το εκλογικό Σώμα αναγνωρίζεται ως αποκλειστική πηγή και πρωταρχικός φορέας της κρατικής εξουσίας.

Στην συνταγματική θεωρία, έχει τονισθεί ιδιαίτερα η σημασία του άρθρου 52 Συντ. που σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ. 8 Συντ. παρέχει ερείσματα για την συγκρότηση ενός συστήματος προστασίας του δημοκρατικού πολιτεύματος. Το σύστημα αυτό συναντάται μόνο στην Ελλάδα και όχι στα συντάγματα άλλων χωρών, καθώς είναι προϊόν της εμπειρίας που γνώρισε ο λαός μας στις γνωστές πολιτικές συνθήκες που επικράτησαν ιδίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

3) ΜΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΑΡΘΡΟΥ 52 ΣΥΝΤ. 1975/1986

Το άρθρο 52 Συντ. όντας άρρηκτα συνδεδεμένο με την κορυφαία, θεμελιώδη αρχή του Πολιτεύματος, συγκαταλέγεται στην μη αναθεωρητικές διατάξεις του συντάγματος. Ανήκει στις διατάξεις που καθορίζουν την βάση και την μορφή του Πολιτεύματος, γι' αυτό

άλλωστε θα μπορούσε να αναθεωρηθεί προς την κατεύθυνση όχι μόνο της κατάργησης αλλά και της άμβλυνσης.

4) ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΡΘΡΟΥ 52 ΣΥΝΤ. ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ ΤΗΣ 7^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1974.

Από την σύγκριση του άρθρου 52 συντ. προς τον ορισμό της συντακτικής Πράξης της 7^{ης} Αυγούστου του 1974, διαπιστώνεται ότι η ισχύουσα διάταξη διακρίνεται για την αρτιότερη διατύπωσή της.

Συγκεκριμένα: α) Αποδέκτες της είναι όλοι οι λειτουργοί της Πολιτείας και όχι τα όργανα του Κράτους. β) Προβλέπεται η έκδοση εκτελεστικού Νόμου για τον καθορισμό των ποινικών κυρώσεων των παραβατών της. γ) Συγκεκριμενοποιείται το πεδίο εφαρμογής της, η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης προστατεύεται ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι στη συντακτική πράξη της 7^{ης} Αυγούστου 1974, η σχετική πρόβλεψη είχε ενταχθεί στο κεφάλαιο για τα ατομικά δικαιώματα, ενώ στο ισχύον Σύνταγμα περιελήφθη στο κεφάλαιο που αναφέρεται στην ανάδειξη και την συγκρότηση της Βουλής, μετά από την παράθεση των κλασικών συνταγματικών αρχών.

Γ. ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΚΛΟΓΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 52 ΤΟΥ ΣΥΝΤ.

Η μελέτη του άρθρου 52 στην συνταγματική θεωρία έχει αναδείξει την σημασία του αφενός για τον σχηματισμό της βούλησης του εκλογικού σώματος και αφετέρου για την οργάνωση και εξέλιξη της εκλογικής διαδικασίας. Η νομολογία του ΑΕΔ και του Συμβουλίου της Επικρατείας για τον έλεγχο του κύρους των βουλευτικών και, αντίστοιχα, των δημοτικών και κοινοτικών εκλογών, το έχει επικαλεστεί για την επίλυση πολλών κρίσιμων ζητημάτων που συνδέονται με διαφορετικές στιγμές ενεργοποίησης του εκλογικού σώματος.

1) Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΛΑΙΚΗΣ ΘΕΛΗΣΗΣ

Αν και το άρθρο 52 Συντ. σύμφωνα με την γραμματική διατύπωση, καλύπτει μόνο την έκφραση της λαϊκής βούλησης, ωστόσο κατά την ορθότερη άποψη εκτείνεται και στην εξαιρετικά κρίσιμη στιγμή του σχηματισμού της. Παρακάτω παρουσιάζονται οι περιπτώσεις ενεργοποίησης του εκλογικού Σώματος, καθώς

επίσης προσδιορίζεται το κανονιστικό του πεδίο, στο οποίο περιλαμβάνονται οι προκαταρκτικοί όροι για τον σχηματισμό της λαϊκής θέλησης .

α) Οι περιπτώσεις ενεργοποίησης του εκλογικού Σώματος :

Τρεις (3) είναι οι αρμοδιότητες που απονέμει στο λαό το ισχύον Σύνταγμα :

I) Η εκλογή των μελών της λαϊκής αντιπροσωπείας που ρυθμίζεται στα άρθρα 51-54 Συντ.

II) Η ανάδειξη των Αρχών Τοπικής Αυτοδιοίκησης κατά το άρθρο 102 Συντ.

III) Το δημοψήφισμα κατά το άρθρο 44 παρ. 2 Συντ.

Εκτός βέβαια από τις παραπάνω αρμοδιότητες που κατοχυρώνονται με ρητούς συνταγματικούς ορισμούς, το εκλογικό Σώμα - μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα - εκλέγει τους Έλληνες αντιπροσώπους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η νέα αυτή αρμοδιότητα στηρίζεται συνταγματικά στο άρθρο 28 παρ. 2 Συντ. Στις τρεις (3) λοιπόν περιπτώσεις ο λαός εκδηλώνει την βούλησή του για την εκλογή των αντιπροσώπων του στην Βουλή στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ενώ μέσω του δημοψηφίσματος καλείται κάθε πολίτης να αποφασίζει ευθέως για κρίσιμα εθνικά θέματα ή για σοβαρά κοινωνικά ζητήματα.

Δ) Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΑΙ ΑΝΟΘΕΥΤΗ»

Ο συντακτικός νομοθέτης χρησιμοποιεί στο άρθρο 52 τους όρους «ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης».

Με τον όρο «ελεύθερη» υποδηλώνεται ότι το εκλογικό Σώμα πρέπει αφενός να διαμορφώνει και αφετέρου να εκφράζει και να εκδηλώνει την βούλησή του, διαθέτοντας την ευχέρεια να επιλέγει μεταξύ περισσοτέρων συνδυασμών και υποψηφίων υπό συνθήκες που επιτρέπουν την ανεμπόδιστη αντιπαράθεση ιδεών και την συμμετοχή των πολιτών στη δραστηριότητα των εκλογικών σχηματισμών. Εξάλλου ο όρος «ανόθευτη» σημαίνει αποχή από μέτρα και πράξεις, με τα οποία είναι δυνατό να αλλοιωθεί καθ' οιονδήποτε τρόπο η θέληση κάθε εκλογέα είτε κατά την «στιγμή» της εκδήλωσής της αλλά ακόμη και κατά την «στιγμή» του σχηματισμού της .

Η επιλογή των δύο παραπάνω όρων εξηγείται κυρίως με βάσει τα ιστορικά βιώματα του λαού μας στο πεδίο των εκλογικών αναμετρήσεων . Η βία και η νοθεία κυριαρχούσε κατά την

προεκλογική περίοδο την ημέρα της διεξαγωγής της αναμέτρησης όσο και εν τέλει στα αποτελέσματα της λαϊκής ετυμηγορίας, όπως φανερώνει η συνταγματική ιστορία του τόπου μας. Η εκάστοτε αντιπολίτευση με τις μεθόδους που αναφέρθηκαν στιγμάτιζε την αλλοίωση της βούλησης του κυρίαρχου λαού σε όλες - με εσωτερικές διαφοροποιήσεις - τις στιγμές της σχετικής διαδικασίας. Η προσφυγή στη βία υποδήλωνε την άσκηση υλικού και ψυχολογικού καταναγκασμού εκ μέρους των οργάνων της κρατικής εξουσίας, ενώ η νοθεία ισοδυναμούσε με επέμβαση στην διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος. Επομένως η ρητή κατοχύρωση της «ελεύθερης και ανόθευτης» εκλογής, διαθέτει συγκεκριμένη φόρτιση και αποτελεί απάντηση του μεταπολιτευτικού συντακτικού νομοθέτη στις απαράδεκτες πρακτικές της μεταπολεμικής εποχής.

2. Από την αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος, το 1974, έως τις ημέρες μας διαπιστώνεται αισθητή βελτίωση στους όρους προσφυγής στην λαϊκή ετυμηγορία. Οι πρακτικές που σκίαζαν την πολιτική ζωή του τόπου έχουν περάσει εν πολλοίς στην ιστορία.

Είναι κοινά αποδεκτό πάντως ότι οι εκάστοτε κυβερνώντες καταφεύγουν, και μετά το 1974, σε «εκσυγκροτισμένες» μεθοδεύσεις στρέβλωσης της βούλησης του εκλογικού σώματος που καταλαμβάνουν την διαμόρφωσή της. Οι νέες αυτές μεθοδεύσεις αποβλέπουν είτε στην ψυχολογική και υλική επιρροή και πίεση του πολίτη διαμέσου αθέμιτων παροχών είτε στην εκλεπτυσμένη νόθευση των όρων του πολιτικού ανταγωνισμού.

Ετσι η αρχή του άρθρου 52 Συντ. για ελεύθερη και ανόθευτη προσφυγή στην λαϊκή ετυμηγορία καθίσταται εξαιρετικά επίκαιρη, διότι αποτελεί γνώμονα για την αξιολόγηση διαδεδομένων στην πολιτική πρακτική «τεχνικών» επηρεασμού και αλλοίωση της εκλογών.

3. Ο αθέμιτος επηρεασμός των ψηφοφόρων

Το ΑΕΔ επικαλέστηκε και αξιοποίησε το άρθρο 52 Συντ. κατά την εκδίκαση ενστάσεων, με τις οποίες προβάλλονταν παραβάσεις του εκλογικού νόμου σχετικές με τον αθέμιτο επηρεασμό των εκλογέων. Η διάταξη ερμηνεύτηκε σε τρεις αποφάσεις του που έκριναν τόσο την περίπτωση επηρεασμού των ψηφοφόρων από τρίτα πρόσωπα όσο και την περίπτωση επηρεασμού από κρατικούς λειτουργούς. Οι αποφάσεις αυτές παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι αναδεικνύουν για πρώτη φορά στη νομολογία του Δικαστηρίου, την σημασία και οριοθετούν το περιεχόμενο του άρθρου 532 Συντ. ως προς την εξαπάτηση και τον επηρεασμό των

εκλογέων., που αποτελούν «κλασικές» μεθόδους περιγραφής και αλλοίωσης του εκλογικού αποτελέσματος.

Ε) ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΚΑΙ ΑΝΟΘΕΥΤΗΣ ΛΑΙΚΗΣ ΘΕΛΗΣΗΣ ΚΑΙ Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ.

1. Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αρχίζει μία νέα περίοδος για την διεθνή προστασία των δικαιωμάτων του πολίτη. Η άνιση μεταχείριση του ανθρώπου από τα δικτατορικά – ολοκληρωτικά καθεστώτα και οι κακουχίες και η ωμή βία που κυριάρχησε κατά την διάρκεια του πολέμου, κατέδειξαν ότι όφειλε η διεθνής κοινότητα να επεκτείνει τις δραστηριότητές της και προς αυτή την περιοχή. Έτσι με διακηρύξεις και με διεθνείς συμβάσεις εξαγγέλθηκαν και κατοχυρώθηκαν τα θεμελιώδη, ατομικά και πολιτικά δικαιώματα του ανθρώπου.

Ιδιαίτερη βαρύτητα έχει φυσικά, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς και η Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που ψηφίστηκε το 1948 από την πλειονότητα των Κρατών – Μελών του Ο.Η.Ε. και αποτελεί τον άξονα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους κόλπους της Διεθνούς Κοινότητας.

2. Στο άρθρο 1 γίνεται αναφορά στο θεμελιώδες πολιτικό δικαίωμα της συμμετοχής στα δημόσια πράγματα. Συγκεκριμένα στην παρ. 1 αναφέρεται το αναφαίρετο δικαίωμα της συμμετοχής στην διακυβέρνηση της χώρας με άμεσο ή έμμεσο τρόπο μέσα από ελεύθερα εκλεγμένους αντιπροσώπους, ενώ στην παρ. 3 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ως το θεμέλιο της κρατικής εξουσίας, η λαϊκή θέληση η οποία εκφράζεται με γνήσιες εκλογές που πρέπει να γίνεται περιοδικά με καθολική, ίση και μυστική ψηφοφορία.

Σύμφωνα με το άρθρο 21 επισημαίνονται τα βασικά συστατικά στοιχεία για την λειτουργία και οργάνωση του δημοκρατικού πολιτεύματος και προβάλλονται οι αρχές που πρέπει να διέπουν την λαϊκή θέληση. Επομένως γίνεται φανερό ότι η ελεύθερη και ανόθευτη διεξαγωγή των εκλογών αποτελεί όρο μείζονος και πρωταρχικής σημασίας για την έκφραση της βούλησης του εκλογικού σώματος.

3. Η ευρωπαϊκή σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1950 εξειδικεύει για πρώτη φορά σε περιφερειακό επίπεδο τις αρχές της Οικουμενικής Διακήρυξης.

Με το άρθρο 3 του πρόσθετου Πρωτοκόλλου, όπου ορίζει ότι τα Υψηλά συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεώνονται να διενεργούν ελεύθερες μυστικές εκλογές σε συνθήκες που επιτρέπουν την ελεύθερη της λαϊκής βούλησης, προστατεύονται δυο θεμελιώδη στοιχεία του

σύγχρονου αντιπροσωπευτικού συστήματος, το αιρετό των νομοθετικών σωμάτων και η περιοδική ανανέωσή του, καθώς και οι βασικές αρχές για την διεξαγωγή των εκλογών. Ακόμα προβλέπεται η διενέργεια εκλογών υπό συνθήκες που επιτρέπουν την ελεύθερη έκφραση της λαϊκής βούλησης. Αυτή η διασφάλιση των ελεύθερων συνθηκών κατά την διαδικασία των εκλογών, δηλαδή της ανάδειξης λαϊκής αντιπροσωπείας, αποτελεί όρο καθοριστικής σημασίας αφού η μη τήρησή του φέρει ως αναπόφευκτο επακόλουθο την αμφισβήτηση του δημοκρατικού πολιτεύματος..

Τέλος πρέπει να ειπωθεί ότι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση και οι συναφείς ορισμοί της διαθέτουν υπέρτερη ισχύ από τον κοινό νόμο.

ΣΤ. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΨΗΦΟΥ

Το δικαίωμα της ψήφου ταυτίζεται πλήρως με το εκλογικό δικαίωμα. Ψήφος είναι η δήλωση βουλήσεως του πολίτη που πραγματοποιεί την συμμετοχή του στο εκλογικό σώμα, όταν το τελευταίο καλείται να ασκήσει τις αρμοδιότητες που το αναθέτει το Σύνταγμα.

Η δήλωση αυτή δεν περιορίζεται μόνο στην εκλογή βουλευτών και των αρχών των οργανισμών της τοπικής αυτοδιοίκησης (άρθρα 51 – 54 Συντ. και 102 παρ. 2 Συντ. αντίστοιχα), όπως μέχρι το 1975 που το Σύνταγμα καθιέρωνε το αμιγές αντιπροσωπευτικό σύστημα διακυβέρνησης, αλλά και στην δυνατότητα εκ μέρους του λαού στην λήψη σημαντικών αποφάσεων χωρίς την διαμεσολάβηση των αντιπροσώπων του, μέσω του δημοψηφίσματος (άρθρο 44 παρ. 2 Συντ.).

Το δικαίωμα της ψήφους λοιπόν πραγματώνει την δημοκρατική αρχή και την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και συνιστά την κορυφαία στιγμή για την διαμόρφωση των βασικών επιλογών του πολίτη.

Την ψήφο και την ψηφοφορία διέπουν οι συνταγματικές αρχές. Το ισχύον Σύνταγμα καθιερώνει σχετικά τις ακόλουθες αρχές:

α) Την αρχή της καθολικής ψηφοφορίας, β) την αρχή της ισότητας της ψήφους, γ) την αρχή της άμεσης ψηφοφορίας, δ) την αρχή της μυστικής ψηφοφορίας και τέλος ε) την αρχή της υποχρεωτικής ψηφοφορίας.

Χωρίς να υποτιμάται η σημασία και των τριών άλλων, ιδιαίτερο προβάδισμα οφείλουμε να δώσουμε στη αρχή της καθολικής ψηφοφορίας και της ισότητας ψήφου, που αποτελούν τον άξονα για την ανάπτυξη που ακολουθεί. Με βάσει την αρχή της καθολικής ψηφοφορίας προσδιορίζεται ο κύκλος των προσώπων που είναι φορείς του δικαιώματος, ενώ η αρχή της ισότητας ψήφους

αναφέρεται στα αποτελέσματα που επιφέρει η άσκησή του για την διαμόρφωση της κρατικής βούλησης.

Z. ΑΡΧΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΨΗΦΟΦΟΡΙΑΣ

1. Αναγνωρίζεται σε όλους τους ενήλικους πολίτες που έχουν δικαίωμα να ψηφίζουν και συνιστά την ένταξή τους στους κόλπους του Εκλογικού Σώματος. Για το σκοπό αυτό συντρέχουν δύο προϋποθέσεις:

α) Η κατοχή της ελληνικής ιθαγένειας και β) η πολιτική ενηλικότητα.

Κανένας πολίτης δε στερείται το δικαίωμα αυτό, δηλαδή της ψήφου. Δεν επιτρέπεται να αποκλείονται οποιεσδήποτε κατηγορίες πολιτών και αν ακόμα είναι αριθμητικά ασήμαντες ή οποιοδήποτε επίκληση φυσικών ή επίκτητων ιδιοτήτων. Κάθε παρέμβαση νομοθέτη που θα αποσκοπούσε στην στέρηση του δικαιώματος αυτού, θα ήταν αντισυνταγματική και γι' αυτό ανίσχυρη.

2. Εκλογική ηλικία

Στις μέρες μας έχοντας αναγνωρισθεί ότι η βιολογικά και κοινωνικά στοιχειώδης ωριμότητα επέρχεται με την συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας, αφού οι πολίτες της εν λόγω ηλικίας εντάσσονται ως καθ' όλα υπεύθυνοι συμμετέχοντας στην παραγωγική και άλλες κοινωνικά σημαντικές διαδικασίες .

3. θεσμός εκλογικών καταλόγων

Το περιεχόμενο της καθολικής ψηφοφορίας δεν περιορίζεται στην αναγνώριση των ενήλικων πολιτών του δικαιώματος της ψήφους, αλλά επεκτείνεται στην αναγνώριση υπέρ όλων ανεξαιρέτως των μελών του εκλογικού σώματος της ικανότητας να το ασκούν με την εγγραφή τους στους εκλογικούς καταλόγους.

4. Άσκηση δικαιώματος ψήφου

Η αρχή της καθολικής ψηφοφορίας θα έμενε ανολοκλήρωτη, χωρίς την τρίτη βασική στιγμή της, την ίδια δηλαδή άσκηση του δικαιώματος της ψήφου.

5. Συμπεράσματα:

Η αρχή της καθολικής ψηφοφορίας παρουσιάζει τρεις βασικές στιγμές

α) την αναγνώριση υπέρ όλων ανεξαιρέτως των ενήλικων πολιτών του δικαιώματος της ψήφου.

β) την αναγνώριση υπέρ όλων της ικανότητας προς άσκηση και

γ) την άσκησή του από το μεγαλύτερο αριθμό των ψηφοφόρων.

H. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΨΗΦΟΥ

Υπάρχει στενή σχέση μεταξύ ισότητας ψήφου και καθολικής ψηφοφορίας (που αναλύθηκε παραπάνω) με διαφορετικό όμως εννοιολογικό περιεχόμενο. Επιβάλλει την από κάθε άποψη ισότιμη συμμετοχή των πολιτών στην άσκηση των συνταγματικών αρμοδιοτήτων του Εκλογικού Σώματος. Κάθε πολίτης δηλαδή έχει μία μόνο ψήφο ενώ οι ψήφοι όλων των πολιτών είναι νομικά ισοδύναμες με αποτέλεσμα την αποφυγή διακρίσεων ή διαφοροποιήσεων.

Θ. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΚΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

1. Παλαιότερα, με βάσει συγκεκριμένους ορισμούς το εκλογικό δίκαιο περιελάμβανε τους κανόνες που ρύθμιζαν την ανάδειξη των μελών της εθνικής αντιπροσωπείας και συγκεκριμένα: τα πολιτικά δικαιώματα του «εκλέγειν» και «εκλέγεσθαι», τη συγκρότηση και τις αρμοδιότητες του εκλογικού σώματος, τον αριθμό και το μέγεθος των εκλογικών περιφερειών, τον τρόπο κατανομής των εδρών μεταξύ των εκλογικών αυτών περιφερειών, την εκλογική διαδικασία, το εκλογικό σύστημα (τρόπος κατανομής των βουλευτικών εδρών μεταξύ των πολιτικών κομμάτων και διανομής των εδρών αυτών μεταξύ των υποψηφίων βουλευτών), τον έλεγχο του κύτους των βουλευτικών εκλογών και τα ασυμβίβαστα των βουλευτών.

2. Σήμερα, οι ορισμοί αυτοί, ανεξάρτητα από το κριτήριο στο οποίο στηρίζονται, έχουν ξεπεραστεί από την συνταγματική και την νομοθετική εξέλιξη, καθώς και από την ίδια την πραγματικότητα. Με την βαθμιαία επέκταση της δημοκρατικής αρχής στην οργάνωση του Κράτους και στις κοινωνικές σχέσεις η έννοια του εκλογικού δικαίου διευρύνθηκε σημαντικά, με αποτέλεσμα, εκτός από τους κανόνες που διέπουν την εκλογή, από το εκλογικό σώμα, άλλων κρατικών οργάνων να περιλαμβάνει και τους κανόνες που ρυθμίζουν την ανάδειξη των οργάνων διοίκησης των διαφόρων νομικών προσώπων δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, οι οποίοι, κατά την παραδοσιακή αντίληψη, δεν ανήκαν στην ύλη του εκλογικού δικαίου. Οι κανόνες αυτοί, παρά το γεγονός ότι είναι διάσπαρτοι σε διάφορα νομοθετήματα και ότι διαφέρουν από τους κανόνες του κλασικού εκλογικού δικαίου, είναι πραγματικοί εκλογικοί κανόνες. Πέρα, όμως, απ' αυτό, με την εξέλιξη του εκλογικού δικαίου διευρύνθηκε σημαντικά με αποτέλεσμα, εκτός από τους κανόνες που διέπουν την ανάδειξη των μελών των νομοθετικών σωμάτων, να περιλαμβάνει και τους κανόνες ίδρυσης, λειτουργίας και χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων και κυρίως τους κανόνες που ρυθμίζουν την άμεση συμμετοχή του εκλογικού σώματος στη λήψη αποφάσεων με τους θεσμούς της άμεσης δημοκρατίας και

ιδίως με το θεσμό του δημοψηφίσματος. Η θεσμική αυτή διεύρυνση των αρμοδιοτήτων του εκλογικού σώματος, σε συνδυασμό, βεβαίως, και με πολλούς άλλους παράγοντες, έχει μετατρέψει την αντιπροσωπευτική εντολή από ατομική σε συλλογική, το αντιπροσωπευτικό σύστημα από αμιγές σε ημιαντιπροσωπευτικό και το δικαίωμα του εκλέγειν σε δικαίωμα ψήφου. Η διπλή, εννοιολογική και θεσμική, αυτή διεύρυνση, επιβάλλει τον αναπροσδιορισμό της έννοιας του εκλογικού δικαίου, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα που εκφράζει η γενικότητά της. Με αφετηρία τη σκέψη αυτή θα λέγαμε ότι εκλογικό δίκαιο γενικά, χωρίς επιθετικούς ή άλλους προσδιορισμούς είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την εκλογή προσώπων ή τη λήψη αποφάσεων από τα μέλη ενός νομικά οργανωμένου κοινωνικού συνόλου ή υποσυνόλου.

I. ΠΗΓΕΣ ΕΚΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Δύο (2) είναι οι πηγές του εκλογικού δικαίου:

α) το Σύνταγμα και β) ο νόμος.

α) Στην συνταγματική πηγή του εκλογικού δικαίου ανήκουν:

- 1) Η ύπαρξη και η εκλογή της Βουλής από τους πολίτες ταυτόχρονα σε όλη την Επικράτεια και ασκεί μαζί με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας την νομοθετική λειτουργία και μόνη της τον πολιτικό έλεγχο της Κυβέρνησης (άρθρο 26 παρ. 1, 51 παρ. 4, 75 παρ. 1, 84 και 85).
- 2) Ο άμεσος καθολικός και μυστικό χαρακτήρας της ψηφοφορίας για την εκλογή των βουλευτών (άρθρο 51 παρ. 3), η καθολική και μυστική ψηφοφορία για την εκλογή των Αρχών, των οργάνων Τοπικής Αυτοδιοίκησης (άρθρο 102 παρ. 2).
- 3) Ο χρόνος θητείας των βουλευτών για τέσσερα (4) συναπτά έτη (άρθρο 53 παρ. 1, 41 παρ. 1-3, 32 παρ. 4 εδ. α', 53 παρ. 2 και 3).
- 4) Δικαίωμα ψήφου έχουν όλοι οι Έλληνες, εφόσον έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους και έχουν την ιδιότητα του πολίτη. Περιορισμοί επιτρέπονται μόνο με νόμο για πρόσωπα που δεν είναι ικανά να καταρτίσουν δικαιοπραξία ή καταδικάστηκαν για αμετάκλητα εγκλήματα (άρθρο 4 και 51 παρ. 3).
- 5) Η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος αποτελεί υποχρέωση την οποία ο Νόμος καλείται να διασφαλίσει με ποινικές κυρώσεις (άρθρο 51 παρ. 5).

- 6) Ο κατώτατος (200) και ο ανώτατος (300) αριθμός βουλευτών (άρθρο 51 παρ. 1).
- 7) Τα προσόντα που απαιτούνται για την εκλογή στο βουλευτικό αξίωμα που είναι, η ιδιότητα του Έλληνα πολίτη και η ηλικία των 25 ετών (άρθρο 55).
- 8) Τα κωλύματα εκλογής (άρθρο 56).
- 9) Τα ασυμβίβαστα των βουλευτών (άρθρο 57).
- 10) Κώλυμα εκλογιμότητας για πολιτικούς και στρατιωτικούς κάτω από κάποιους όρους (άρθρο 56 παρ. 4).
- 11) Το δικαίωμα των πολιτών να ιδρύουν πολιτικά κόμματα, τα οποία εξυπηρετούν την λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος και το δικαίωμα συμμετοχής σε αυτά των πολιτών που δεν έχουν αποκτήσει ακόμα το δικαίωμα του εκλέγειν, άρα πολιτικά ανηλίκων (άρθρο 29 παρ. 1).
- 12) Το δικαστικό όργανο που ελέγχει τις βουλευτικές εκλογές και εκδικάζει ενστάσεις κατά του κύρους των εκλογών (άρθρο 58 και 100 παρ. 1 α και γ).
- 13) Το Σύνταγμα ιδρύει αρμοδιότητα των Προέδρου της Δημοκρατίας - Κυβέρνησης να ορίσει με διατάγματα τον αριθμό των βουλευτών κάθε περιφέρειας (άρθρο 54 παρ.2).

β) Ο Νόμος από την άλλη αποτελεί πηγή εκλογικού δικαίου παράγωγη στα θέματα και συμπληρώνει κανόνες ενώ οργανώνει μέτρα και κυρώσεις για την ασφαλέστερη τήρησή τους.

Στην νομοθετική πηγή ανήκουν:

- 1) Το εκλογικό σύστημα (άρθρο 54 παρ. 1)
- 2) Ο προσδιορισμός των εκλογικών περιφερειών έτσι ώστε οι εκλογείς κάθε περιφέρειας να εκλέγουν έναν ορισμένο αριθμό βουλευτών ανάλογα με τον πληθυσμό καθεμιάς (άρθρο 54 παρ. 1 και 2).
- 3) Ο ορισμός κατώτατου ορίου ηλικίας για την αναγνώριση του εκλογικού δικαιώματος καθώς και των λόγων ανικανότητας και ποινικής καταδίκης που οδηγούν στην αφαίρεση του εκλογικού δικαιώματος (άρθρο 51 παρ. 3).
- 4) Ο προσδιορισμός του αριθμού των βουλευτών (άρθρο 51 παρ. 1).
- 5) Η δυναμική θέσπιση νόμου σύμφωνα με τον οποίο ένα μέρος του συνολικού αριθμού των βουλευτών όχι μεγαλύτερο από το εικοστό μπορεί να εκλέγεται ενιαίως σε ολόκληρη την Επικράτεια, κατ' αναλογία της συνολικής δύναμης κάθε κόμματος (άρθρο 54 παρ. 3).

- 6) Η υπαγωγή του ελέγχου και της εκδίκασεως των ενστάσεων που αναφέρονται σε παραβάσεις κατά την διαδικασία των δημοτικών και κοινοτικών εκλογών .
- 7) Η οργάνωση του τρόπου που θα επιτρέψει στους εκλογείς που βρίσκονται έξω από την Επικράτεια να ασκούν το εκλογικό δικαίωμά τους στις βουλευτικές εκλογές, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω (άρθρο 51 παρ. 4β) και
- 8) Η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος είναι υποχρεωτική (άρθρο 51 παρ. 5).

ΙΑ. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΔΗΜΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

1. Στον απόδημο ελληνισμό, δηλαδή στους Έλληνες που μετανάστευσαν έξω από τα όρια της ελληνικής επικράτειας, είναι αφιερωμένες δύο διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος. Το άρθρο 108 ορίζει ότι το κράτος μεριμνά για τη ζωή του αποδήμου ελληνισμού και τη διατήρηση των δεσμών του με τη μητέρα πατρίδα. Επίσης μεριμνά για την παιδεία και την κοινωνική και επαγγελματική προαγωγή των Ελλήνων που εργάζονται έξω από την επικράτεια. Το άρθρο 51 παρ. 4 εδ. β' έχει ειδικότερο περιεχόμενο. Σύμφωνα με αυτό, νόμος μπορεί να ορίζει τα σχετικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από τους εκλογείς που βρίσκονται έξω από την επικράτεια.

2. Ο τόπος διεξαγωγής της εκτός επικρατείας ψηφοφορίας.

Η προτεινόμενη ρύθμιση επαναλαμβάνει την αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 του Ν.1427/1984 και ορίζει ότι η ψηφοφορία των εκτός επικρατείας εκλογέων διεξάγεται στον χώρο δικαιοδοσίας των ελληνικών πρεσβευτικών ή προξενικών αρχών των ξένων κρατών. Η διατύπωση αυτή είναι ευρύτερη από την διατύπωση χώρος των ελληνικών πρεσβειών ή προξενείων και επιτρέπει την σύσταση περισσότερων εκλογικών τμημάτων στον χώρο δικαιοδοσίας κάθε ελληνικής πρεσβείας ή προξενείου.

3. Οι προϋποθέσεις για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από τους εκτός επικρατείας εκλογείς (άρθρο 1 παρ. 3 της πρότασης).

α) Για να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα οι εκτός επικρατείας εκλογείς πρέπει κατ' αρχήν να έχουν όλες τις ουσιαστικές και τυπικές προϋποθέσεις που απαιτούνται για να το ασκήσουν στην Ελλάδα. Πρέπει δηλαδή να είναι γραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους ενός δήμου ή κοινότητας του ελληνικού κράτους, να είναι εφοδιασμένοι με εκλογικό βιβλιάριο, να έχουν το

δικαίωμα του εκλέγειν και να μη έχουν στερηθεί από αυτό σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία. Η πρόταση δεν αναφέρεται στις διαδικασίες με τις οποίες οι εκτός επικρατείας Έλληνες πολίτες εγγράφονται στους εκλογικούς καταλόγους.

β) Η άλλη προϋπόθεση που απαιτείται σύμφωνα με την προτεινόμενη ρύθμιση είναι η εγγραφή σε ειδικούς εκλογικούς καταλόγους.

ΙΒ. ΛΕΥΚΗ ΨΗΦΟΣ

1. Η λευκή ψήφος αποτελεί δήλωση πολιτικής βούλησης. Το περιεχόμενό της είναι αρνητικό - αποδοκιμαστικό έναντι των προτεινόμενων πολιτικών επιλογών.

Η λευκή ψήφος δεν υποδηλώνει κατά κανόνα άρνηση προς το ισχύον πολίτευμα, απεναντίας τις περισσότερες φορές ενσωματώνει πολιτική βούληση κατά βάσει καταφατική του πολιτεύματος ενώ η άρνηση εντοπίζεται απλώς σε κάποιες επιμέρους πτυχές της λειτουργίας του.

2. Η λευκή ψήφος ως κατάφαση του πολιτεύματος.

α. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση θετικής προς το πολίτευμα εισφοράς της λευκής ψήφους είναι η έκφραση αποδοκιμασίας προς υποψηφίους δηλωμένους κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος.

β. Θετικός είναι επίσης ο ρόλος της λευκής ψήφου σε εκλογικές διαδικασίες στις οποίες συμμετέχει ένας αποκλειστικά συνδυασμός, καθώς και όταν διεξάγεται δημοψήφισμα με στόχο την χειραγώγηση της λαϊκής βούλησης

γ. Θετική τέλος αποβαίνει στην περίπτωση που αποτελεί την κορύφωση μιας έντονα κριτικής στάσης απέναντι σε εκφυλιστικά του πολιτεύματος συμπτώματα.

3. Η λευκή ψήφος ως αμφισβήτηση του πολιτεύματος.

Η λευκή ψήφος δεν είναι πάντοτε καταφατική. Ενδέχεται να αποτελεί πολιτικό λόγο ριζικής αμφισβήτησης της δομής και της λειτουργίας του πολιτεύματος, ή ακόμα και του κοινωνικοπολιτικού συστήματος εν γένει. Ωστόσο και ένας τέτοιος λόγος θα μπορούσε να αποβεί εποικοδομητικός για την λειτουργία του πολιτεύματος.

4. Η λευκή ψήφος δεν είναι άκυρη ψήφος.

Η πολιτική επιλογή που εκφράζεται με την άκυρη ψήφο πάσχει νομικά, διότι ενσωματώνεται σε άκυρο ψηφοδέλτιο, δηλαδή σε ψηφοδέλτιο που δεν πληροί τις νομικά τυποποιημένες προδιαγραφές και άρα δεν αναγνωρίζεται από το ισχύον δίκαιο.

5. Η λευκή ψήφος δεν σημαίνει αποχή από την ψηφοφορία.

Η λευκή ψήφος είναι ξένη προς την αποχή από την ψηφοφορία. Στην πρώτη περίπτωση ο πολίτης συμμετέχει στην εκλογική διαδικασία και εκδηλώνει νομότυπα την εκλογική του βούληση. Στη δεύτερη περίπτωση ο πολίτης δεν συμμετέχει καθόλου στην λαϊκή ετυμηγορία.

ΙΓ. ΑΚΥΡΗ ΨΗΦΟΣ

Η ακυρότητα της ψήφου μπορεί να είναι είτε αθέλητη να οφείλεται δηλαδή σε παραδρομή, άγνοια, αφηρημάδα ή λάθος είτε ηθελημένη. Η ηθελημένη ακυρότητα ενδέχεται να οφείλεται σε μεθοδευμένη παραβίαση της αρχής της μυστικής ψηφοφορίας (σημαδεμένα. - με διάφορα διακριτικά σημεία - ψηφοδέλτια για την αναγνώριση της ταυτότητας του ψηφοφόρου).

Ενδέχεται τέλος, να υποδηλώνει και ποικιλότητα αποδοκιμασία των προσφερόμενων εναλλακτικών πολιτικών προτάσεων.

ΙΔ. ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ

1. Μετά από πολλές επισημάνσεις, προκύπτει ότι το προνομιακό εκλογικό σύστημα που εξειδικεύει και επιβεβαιώνει κατά τον πληρέστερο τρόπο την ισότητα της ψήφου, την αντιπροσωπευτική και πολυκομματική αρχή και την δημοκρατική αρχή είναι το αναλογικό, με τις ελάχιστες θεμιτές και αναπόφευκτες αποκλίσεις και στις κατά το δυνατόν ευρύτερες πολυεδρικές εκλογικές περιφέρειες.

2. Η διαπίστωση αυτή δεν σημαίνει ότι κάθε άλλη επιλογή του νομοθέτη είναι ασυμβίβαστη με το Σύνταγμα. Η γενική και ελλειπτική διατύπωση του άρθρου 54 δεν μας επιτρέπει ένα τέτοιο κατηγορηματικό συμπέρασμα.

3. Ωστόσο η ερμηνεία του άρθρου αυτού επαυξάνει την ευθύνη του νομοθέτη να θεμελιώσει πειστικά και αποκλειστικά στις συνταγματικές αρχές και σε χρόνο ανύποπτο εκείνες τις επιλογές, που ανεξάρτητα από την κομματική τους ιδιοτέλεια, θα εισαγάγουν ουσιώδεις παρεκκλίσεις από το αναλογικό εκλογικό σύστημα.

4. Ο εκλογικός νόμος δεν είναι ένας ακόμη από τους πολλούς νόμους. Ανήκει στο λεγόμενο ουσιαστικό Σύνταγμα καθώς συνιστά μία από τις πιο σημαντικές θεσμικές διευθετήσεις σε κάθε πολιτική συγκυρία.

Θα πρέπει λοιπόν να διαθέτει τη συναίνεση ενός ευρύτατου φάσματος κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων.

Το εκλογικό σύστημα για να ρυθμίσει τον συσχετισμό των δυνάμεων, πρέπει και να τον εκφράζει.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ανακεφαλαιώνοντας όλα όσα προαναφέρθηκαν είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε πως εξετάστηκε το θέμα του εκλογικού δικαιώματος. Παρατηρήσαμε τη συστατική σημασία του μέσα σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα και κατανοήσαμε το θεμελιώδη ρόλο του στη ζωή των πολιτών.

Αποτελεί λοιπόν, ένα αναφαίρετο δικαίωμα που στηρίζει τη λαϊκή ετυμηγορία και δεν θα πρέπει να στερείται από κανένα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Παπαδημητρίου Γ., Το Δικαίωμα της Ψήφου, Αθήνα, 1981.
- Σωτηρέλης Γ.Χ., Το Δικαίωμα της λευκής ψήφου, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, Κομοτηνή, 1988.
- Φαίδων Θ. Βελγέρης, Η Ιδιαίτερη φύση του εκλογικού δικαίου, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, Κομοτηνή, 1992.
- Μιχάλης Ν. Πικραμένος, Η Αρχή της ελεύθερης και ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1993
- Αναστασιάδης Γ., Εκλογικός Νόμος και Σύνταγμα: Η επικαιρότητα της απλής αναλογικής και της εκλογικής ιστορίας μας., εκδόσεις Επιστημονικών βιβλίων και περιοδικών / university studio press Θεσσαλονίκης.
- Βολουδάκης Κ.Β., Η πρακτική της θέσπισης των κανόνων του κοινοβουλευτικού εκλογικού δικαίου., Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, Κομοτηνή, 1988.

Παπαδημητρίου Γ., Το δικαίωμα της ψήφου των εκτός επικρατείας πολιτών, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, Κομοτηνή, 1980.